

כינויים רומזים ואנאפורה* אייבי סישל

מבוא

מהם כינויי גוף? כיצד הם מוגדרים? ההגדרה האינטואיטיבית העולה מסקירת כינויי הגוף בעברית, כמו 'אני', 'אתה', 'הם', ומקבילותיהם בשפות אחרות, היא שכינוי גוף הוא שם עצם המכיל מידע דקדוקי בלבד, כמו מין, מספר, גוף, יחסה, וכ'ד. הגדרה כזו מבחינה, כרצוי, בין כינויי גוף לשמות עצם רגילים, שכן ברור שגם דפוסי הפירוש של כינויי גוף שונים מאלה של שמות עצם רגילים, וגם האפשרויות התחביריות הן שונות. אך ההגדרה האינטואיטיבית, נוחה ופשוטה ככל שתהיה, אינה מדויקת מספיק. גם כינויים רומזים, כמו 'הוא', 'היא', 'זה' ו-'זאת', וצורות הרבים שלהם, עונים על ההגדרה, שכן גם הם מכילים מידע דקדוקי בלבד. הדמיון בין כינויי גוף וכינויים רומזים בולט במיוחד בעברית, בה צורתו של הכינוי הרומז המרוחק ('הוא') אף מכילה מורפמה הזזה לצורתו של כינוי הגוף השלישי. אך למרות הדמיון החיצוני, אופני הפירוש של כינויים רומזים שונים משמעותית מאלה של כינויי גוף רגילים, כפי שאראה בהרחבה במאמר. ההבדלים השיטתיים שנראה מצביעים על הצורך באבחנות דקות יותר בתוך קבוצת השמות המכילים מידע דקדוקי בלבד, וכן על חלוקת עבודה בין עקרונות תחביריים ופרגמטיים השונה מזו הקובעת את הדפוסיים הפרשניים של כינויי גוף רגילים. המאמר עוסק בכינויים רומזים בעברית, בהשוואת התכונות הפרשניות שלהם עם אלה של כינויי גוף רגילים, ובחלוקת העבודה בין התחביר והפרגמטיקה בקביעת פירוש של כינויים בתוך הקשר שיחתי. כינויים רומזים הם דוגמא מובהקת לביטויים דאיקטיים, כלומר ביטויים המתפרשים על-פי ההקשר הפיזי של אירוע הדיבור. בעוד שהספרות התחבירית הכלל-לשונית גדושה במחקרים אודות כינויי גוף רגילים וכינויים חוזרים (רפלקסיביים, בלעז, אך גם ביטויים כמו 'אחד את השני', 'זולתו'), היא מיעטה מאוד לעסוק בכינויים רומזים, ובביטויים דאיקטיים בכלל. מטרתי כאן תהיה לנסח, באופן פורמאלי, את האופי הדאיקטי של כינויים רומזים ואת ההשפעה של עקרונות תחביריים וגורמים פרגמטיים על אופני פירושם.

נפתח בהבהרת המונחים המרכזיים ובהצגה ראשונית של הבעיה. 'צירוף שמני', ובקיצור 'צ'ש', הוא הרכיב שמתפקד כנושא או מושא במשפט, והוא מכיל לפחות שם עצם: שם פרטי, כמו 'דינה'; שם כללי, מיוזע או בלתי-מיוזע, כמו 'הילדים'; או שם כללי מאויך, כמו 'הילדים הגבוהים שדיברתי איתם אתמול'. את אלה נכנה 'צירוף שמני מלא'. צ'ש עשוי גם להכיל כינוי גוף, כמו 'היא' או הכינוי במילה 'אותה'; כינוי חוזר, כמו 'עצמה', או כינוי רומז, כמו 'זאת' או 'היא'.¹ בצד הדמיון התחבירי ביניהם, סוגי הצ'שים מובחנים באופני הפירוש שלהם. ההבדל הבסיסי הוא תרומתו של ההקשר, הפיזי או הלשוני, כפי שמראות הדוגמאות הבאות:

(1)	א. עצמה תנצח
	ב. דינה מכירה את עצמה היטב
(2)	א. היא תנצח
	ב. דינה חשבה שהיא תנצח
(3)	א. דינה תנצח
	ב. האישה הגבוהה חשבה שדינה תנצח
(4)	א. זאת תנצח
	ב. דינה חשבה שזאת תנצח

כינוי חוזר חייב במקדים לשוני, ב-(1). ב-(2) הכינוי 'עצמה' מתייחס לאדם אליו מתייחס הצ'ש 'דינה' ולכן המשפט תקין. במקרה זה נאמר שהכינוי החוזר הוא אנאפורי, כי הוא מתייחס לאותו אדם בעולם

*ברצוני להודות לכוון פינגו, ריצ'ארד קיין, טניה ריינהרט, ולקהל כנסים באוניברסיטת חיפה, CUNY, והאוניברסיטה העברית, על שאלות והצעות שתרמו רבות לפיתוח הרעיונות במאמר. המשגים כמוכן באחריותי בלבד.
¹ בדוגמאות לכינויים רומזים אשתמש בצורות הנקבה כדי להימנע מבלבול עם השימוש הסתמי של 'זה', בדוגמא א'. בשימוש הסתמי כינוי הגוף ניתן להשמטה, שלא כמו בשימוש הדאיקטי שלו, בדוגמא ב':
א. זה לא יפה שנסעת בלעדיי לא יפה שנסעת בלעדיי
ב. זה עובד *עובד

אליו מתייחס 'דינה'; 'דינה' הוא המקדים הלשוני (=antecedent) של הכינוי החוזר 'עצמה'. ב-(א1) הכינוי החוזר מופיע ללא מקדים, ולכן המשפט אינו תקין, כמצויין על-ידי הכוכבית בראשו. כינוי גוף, לעומת זאת, חופשי להתפרש על-פי ההקשר הלשוני, או על-פי ההקשר הלא-לשוני, כמודגם ב-(2). כדי לדעת למי מתייחס כינוי הגוף ב-(א2) יהיו נחוצים פרטי ההקשר הפיזי של אירוע הדיבור, ואילו ב-(ב2) כינוי הגוף עשוי (אך לא חייב) להתפרש כזהה למקדים הלשוני 'דינה'. צ"שים מלאים, כב-(3), אינם תלויים לא בהקשר הלשוני, ולא בהקשר הפיזי, ואין אפשרות לפרש את 'דינה' ב-(ב3) כזהה ל-'אישה הגבוהה'. ואילו כינויים רומזים מתפרשים על-פי ההקשר הלא-לשוני בלבד, ב-(4). כדי לדעת למי מתייחס הכינוי הרומז ב-(א4), יש להתמצא בפרטי ההקשר הפיזי של אירוע הדיבור, בדיוק כמו ב-(א2). אך שלא כמו כינוי גוף רגיל, אי אפשר, ב-(ב4), לפרש את הכינוי הרומז אנאפורית, כזהה ל-'דינה'. כינוי רומז, אם כן, מנוע בדרך כלל מלתפקד אנאפורית, כזהה לצ"ש אחר במשפט. זהו ההבדל המרכזי לענייננו כאן: בעוד שכינויי גוף חופשיים להתייחס לצ"ש אחר, בנסיבות תחביריות מוגדרות אותן נפרט מיד, האפשרויות האנאפוריות של כינויים רומזים מוגבלות בהרבה, והן תלויות בנסיבות הפרגמטיות של המבע, כמו אירוע הדיבור, תכונות השיח, והסכמים בין דוברים, כפי שנואח בחלק 4. אינטואיטיבית, הכינוי הרומז חייב לתפקד כביטוי דאיקטי; שימוש דאיקטי הוא הכרחי. בעוד שהתיאוריה התחבירית הרבתה לעסוק בכינויים חוזרים ובניסוח המושג 'ביטוי אנאפורי הכרחי', המושג ההפוך, 'ביטוי דאיקטי הכרחי' נשאר בלתי-מוגדר. כיצד אם כן 'שימוש דאיקטי הכרחי' מיוצג דקדוקית, ומהו טיב הקשר בין דקדוק לשימוש? מה בדיוק מבחין בין כינויי גוף רגילים לכינויים רומזים, וכיצד אפשר לנסח את ההגבלה לשימוש דאיקטי?

המאמר מאורגן כדלקמן: בחלק 1 אציג את ההגבלות התחביריות הבסיסיות על כינויי גוף אנאפוריים, ואראה שהתיאוריה שפותחה על בסיס אנגלית תופסת גם לגבי כינויי גוף בעברית. בחלק 2 אראה שגם אנאפורה עם כינויים רומזים כפופה לתנאים תחביריים, ושתנאים אלו שונים מהתנאים שהוצעו עבור כינויי גוף רגילים. בחלק 3 נראה שהתחביר לבדו אינו מסביר את התפוצה האנאפורית המלאה של כינויים רומזים, ונפתח ניסוח פורמאלי של 'ביטוי דאיקטי הכרחי', ניסוח שאינו מוציא מכלל אפשרות שימוש אנאפורי. בחלק 4 נראה שלמרות הגדרתם כביטויים דאיקטיים הכרחיים, ניתן, באופן מפתיע ובמקרים נדירים, למצוא הקשרים שיחתיים בהם כינויים רומזים כן מתפקדים אנאפורית, ושימוש כזה מתיישב, כרצוי, עם ההגדרה שניתנה בחלק 3. אטען שהאפשרות האנאפורית המצומצמת של כינויים רומזים שונה מאוד מזו של כינויי גוף רגילים, והיא נקבעת לא על-ידי התחביר, אלא על-ידי גורמים פרגמטיים בלבד, הקשורים בסוג אירוע הדיבור, עקרונות שיח, והסכמי שיח בין דוברים. כדי להיווכח שהתפוצה היא אכן פרגמטית ביסודה, נפתח בהצגת ההגבלות התחביריות הבסיסיות.

1. יחסים מבניים ופרשנות

מאז ראשית ימי הבלשנות הגנרטיבית תפסו התחביר והמשמעות של כינויי גוף מקום מרכזי. רוב העבודות נכתבו ביחס לאנגלית, כיוון שרוב הבלשנים העוסקים בבלשנות גנרטיבית הם דוברי אנגלית. כאן נראה שהניתוחים שהוצעו לגבי האנגלית ושפות אחרות תקפים גם לגבי העברית, וגם לגבי כינויים רומזים. נתבונן בדוגמות הבאות:

(5) דני אוהב אותו

(6) א. אבא של דני אוהב אותו
ב. מי שפגש את דני אתמול ריחם עליו

זהותו של האדם אליו מתייחס כינוי הגוף ב-(5) היא תלוית הקשר. עדיין, כל דובר עברית יוכל להעיד כי כינוי הגוף לא יכול להתייחס ל-'דני', וזאת גם מבלי לדעת את ההקשר של המשפט. גם ב-(6) הציון (=reference) של כינוי הגוף הוא תלוי הקשר, אך הפעם אין מניעה שהוא יתייחס לדני. מהשוואה בין (5) ל-(6) עולה שקיימים תנאים המגבילים פירוש אנאפורי של כינוי הגוף: ב-(5) אין אפשרות לפירוש זה, ואילו ב-(6) זה אפשרי. תנאים אלו חייבים להיות חלק מהדקדוק, שכן הם תופסים ללא קשר לסביבה הפיזית של אירוע הדיבור ולציון הממשי של כינוי הגוף. כלומר, העניין הדקדוקי שמעלים (5) ו-(6) אינו כיצד מתפרש כינוי הגוף (על כך תענה הפרגמטיקה), אלא באילו תנאים דקדוקיים נמנעת פרשנות אנאפורית, ובאילו תנאים היא אפשרית. בתחילת שנות השישים חשבו עדיין שיחסי קדימות מספיקים. ב-(7א) למשל, כאשר השם קודם לכינוי הגוף, 'היא' ו-'דינה' עשויים להתייחס לאותו אדם, אך לא ב-(7ב), כשכינוי הגוף קודם לשם:

(7) א. דינה אמרה שהיא רעבה
ב. היא אמרה שדינה רעבה

הסבר במונחים של קדימות תופס אמנם לגבי המשפטים שב- (7), אך הוא אינו מספיק כללי. בין השאר, הוא לא מסביר את הדוגמות שכבר ראינו ב- (5) וב- (6): ב- (6) השם קודם לכינוי הגוף ופירוש אנאפורי אכן מתאפשר, אך גם ב- (5) השם קודם לכינוי הגוף ובכל זאת הפירוש האנאפורי חסום. נסמן את אפשרויות הפירוש בעזרת אינדקסים. אינדקס הוא סימן, בדרך כלל מספר, המייצג את הציון של רכיב ה'צ'ש. אינדקס זה מייצג פירוש אנאפורי, ואינדקס שונה מסמן פירוש שאינו אנאפורי. שוב, מה שמיוצג בסימון האינדקסיקאלי הוא זהות לעומת שוני; הציון הממשי של האינדקס יינתן על-ידי ההקשר.² הכוכבית ב- (א8) באה לציין כי פירוש אנאפורי כאן אינו דקדוקי, לעומת (ב8), בו האינדקס השונה של כינוי הגוף מציין כי אינו מתייחס ל'דני', והמשפט הוא דקדוקי. ב- (9), האפשרות של'דני' ולכינוי הגוף יהיה ציון זהה איננה נמנעת, אך לרכיב הנושא ולכינוי הגוף חייב להיות ציון שונה:

(8) א. *דני₁ אוהב אותו₁,
 ב. דני₁ אוהב אותו₂

(9) א. [אבא של דני₁] אוהב אותו₁,
 ב. [מי שפגש את דני₁ אתמול]₂ ריחם עליו₁

דוגמאות כאלה מראות שליחס הקדימות אין למעשה תפקיד מכריע בקביעת האפשרות האנאפורית לפירוש כינוי הגוף, שכן גם ב- (א8) וגם ב- (9) השם קודם לכינוי הגוף. ההבדל בין (8) ל- (9) קשור ביחסים מבניים: ב- (8) המקדים הוא צ'ש הנושא, ואילו ב- (9) המקדים הלשוני האפשרי מוכל בתוך הרכיב שהוא הנושא. גם ב- (9), בדיוק כמו ב- (8), ה'צ'ש המתפקד כנושא לא יוכל לשמש כמקדים של כינוי הגוף.

ריינהרט (1976) מנסחת את יחסי ההכלה הקובעים את דפוס הפירוש של כינויי גוף במונחים היררכיים של שליטה, ויחס המכונה 'שליטת-רכיב' (=C-command).³ יחס זה תופס לגבי 'דני' וכינוי הגוף ב- (א8), ולגבי צ'ש הנושא וכינוי הגוף ב- (9), ופירוש אנאפורי אינו אפשרי, והוא לא תופס לגבי 'דני' וכינוי הגוף ב- (9), ופירוש אנאפורי הוא אפשרי. במילים אחרות, ה'צ'ש 'דני' משועבד עמוק מדי בתוך רכיב הנושא בדוגמאות ב- (9) מכדי שיוכל להגביל את אפשרות הפירוש של כינוי הגוף. בנוסף למידת השיעבוד, גם הגדלת המרחק התחבירי מקלה על האפשרות לפירוש אנאפורי של כינוי גוף. למרות שגם ב- (א10) המקדים הלשוני הוא הנושא עצמו (ואינו משועבד בתוכו), הוא נמצא מחוץ למשפט המכיל את כינוי הגוף. במקרים כאלה, פרשנות אנאפורית תהיה אפשרית, בניגוד ל- (8):

(10) א. דינה₁ אמרה שהיא₁ רעבה
 ב. דינה₁ חשבה [שרינה₂ אמרה [שהיא_{1/2} רעבה]]

פרשנות אנאפורית של כינוי הגוף היא דקדוקית ב- (10), כמיוצג על-ידי האינדקסים. למרות שהמקדים הלשוני הוא נושא, בדיוק כמו ב- (8), הוא אינו נמצא בתוך אותה פסוקית המכילה את כינוי הגוף. ב- (10), גם 'דינה' וגם 'רינה' נמצאים מחוץ לפסוקית המשועבדת ביותר המכילה את כינוי הגוף, ולכן גם הפירוש של כינוי הגוף כזה ל'דינה', וגם כזה ל'רינה' יהיו תקינים. את הקשר בין יחסי הכלה, מרחק, ואפשרות אנאפורית מנסח חומסקי (1981) כ'תנאי ב'. נפשט אותו, לצרכינו, כב- (11):

(11) תנאי ב': כינוי גוף A ישא אינדקס שונה מצ'ש B כאשר B עומד ביחס של שליטת-רכיב כלפי A ו-B נמצא באותה פסוקית מינימאלית המכילה את כינוי הגוף

התנאי ב- (11) מציין גם יחסי הכלה וגם מרחק תחבירי, והוא תופס לגבי כל המקרים שבחנו עד כה. התנאי התחבירי הוא תנאי מונע: הוא אינו מפרט כיצד כינוי הגוף יתפרש (על כך תענה הפרגמטיקה), אלא מונע פירוש אנאפורי בתנאים תחביריים מוגדרים: כאשר קיים צ'ש באותה פסוקית העומד ביחס של שליטת-רכיב כלפי כינוי הגוף.

מה באשר לצ'שים מלאים כמו 'דינה' ו'האישה הגבוהה'? האם גם התפוצה האנאפורית שלהם מוגבלת על-ידי התחביר? ביטויים אלו הם אמנם רפרנציאלית עצמאיים, ואין לתחביר מוטיבציה 'פרשנית', אך גם תנאי ב' אינו תנאי פרשני, ואין סיבה לחשוב שרק כינויי גוף יהיו מוגבלים אנאפורית על-ידי התחביר.⁴ ואכן, נראה שגם כאן יחסי הכלה ושעבוד מגבילים את האפשרות לאנאפוריה. כבר

² ראו חלק 3 ליתר פירוט.

³ לענייננו כאן נסתפק במונח ובטענה הכללית שמדובר ביחסים מבניים בין ה'צ'ש המקדים וכינוי הגוף. לדיון מפורט והגדרה מדויקת של המונח 'שליטת-רכיב' ראו ריינהרט (1976, 1983) וחומסקי (1981).

⁴ ראו חומסקי (1981) 'לתנאי א', ודיון מפורט בתפוצה האנאפורית של כינויים חוזרים.

ראינו ב-(7א) מקרה בו צ'ש מלא לא יתפרש כזהה אנאפורית עם כינוי גוף הקודם לו (ב)-(12)). יחד עם זאת, כשכינוי הגוף משועבד בתוך רכיב צ'ש, פירוש אנאפורי כן מתאפשר, כב-(13):

- (12) א. היא₁, אמרה שדינה₂ רעבה
ב. היא₁, אמרה שדינה₂ רעבה

- (13) א. [רק הבחור שדיבר איתה₁, אתמול]₂ חושב שדינה₁ תנצח
ב. [אפילו אמא שלו]₁, כבר התייאשה מדני₂

ההשוואה בין (12) ו-(13) מראה שגם במקרים כאלה יחסי קדימות בלבד אינם מספיקים לתיאור התפוצה האנאפורית של צ'שים מלאים, שכן כינוי גוף יכול להופיע לפני הצ'ש המלא כל עוד כינוי הגוף משועבד בתוך רכיב אחר. הניגוד בין (12) ו-(13) מצביע שוב על חשיבותו של יחס ההכלה בקביעת אנאפורה, אלא שכאן זהו הצ'ש המלא שמנוע מלהיות מושא לשליטת-רכיב על-ידי כינוי הגוף. כלומר, גם התפוצה האנאפורית של צ'שים מלאים כפופה לתנאי תחבירי, כך שצ'ש מלא לא יהיה זהה אנאפורית לצ'ש אחר העומד אליו ביחס של שליטת-רכיב.

עדיין, אין התפוצה האנאפורית של צ'שים מלאים זהה לחלוטין לזו של כינוי גוף. הגדלת המרחק התחבירי בין כינוי הגוף לצ'ש המלא אינה מקלה על האפשרות לאנאפורה. גם אם הצ'ש המקדים נמצא מחוץ למשפט המינימאלי המכיל את הצ'ש המלא, הפירוש האנאפורי נשאר חסום:

- (14) א. היא₁, אוהבת את דינה₁
ב. היא₁, חושבת [שדינה₁ רעבה]
ג. היא₁, אמרה [שדני חושב [שדינה₁ רעבה]]

כלומר, במקרה של צ'שים מלאים, למרחק התחבירי אין השפעה, שכן הגדלתו אינה מקלה על הפרשנות האנאפורית. יחסי הכלה בלבד מגבילים זהות רפרנציאלית. ננסח את העקרון התחבירי כב-(15):⁵

- (15) תנאי ג': צ'ש מלא לא ישא אינדקס זהה לצ'ש אחר העומד אליו ביחס של שליטת-רכיב

התפוצה האנאפורית של סוגי הצ'שים השונים מושפעת אם כן מהמבנה המתחבירי, ומוגבלת על-ידי תנאים תחביריים. כינוי גוף בעברית כפופים לתנאי ב', וצ'שים מלאים כפופים לתנאי ג', בדיוק כמו בשפות אחרות. מה לגבי כינויים רומזים? האם גם התפוצה האנאפורית שלהם נקבעת על-ידי התחביר? האם, בדומה לכינוי גוף רגילים, הם מציינים לתנאי ב', או שמא הם דומים יותר לצ'שים מלאים, ומציינים לתנאי ג'?

תיאוריית הקשירה (=Binding) שפותחה אצל חומסקי (1981) מחלקת את קבוצת הצ'שים לשלושה סוגים, במקביל לשלושת תנאי הקשירה. (א) כינויים חוזרים (=anaphors, כולל רפלקסיביים, וביטויים כמו 'אחד את השני', 'זולתו'), המציינים לתנאי א', (ב) כינוי גוף, המציינים לתנאי ב', ו-(ג) צ'שים מלאים, המציינים לתנאי ג'. מה באשר לכינויים רומזים? עד כה, התיאוריה לא דנה במעמד התחבירי שלהם, וקשה לנבא מראש אם כינוי רומז ייחשב לכינוי גוף או לצ'ש מלא. מצד אחד, כינויים רומזים דומים לכינוי גוף רגילים בכך שאין להם תוכן תיאורי, וכל תכולתם הוא אוסף של תכונות דקדוקיות. מצד שני, הם דומים לצ'שים מלאים בכך שהפירוש שלהם לעולם אינו תלוי בהקשר הלשוני. השאלה לגבי מעמדם של הכינויים הרומזים מעלה לכן שאלה כללית יותר, באשר לאפיון העקרוני של כינוי גוף: האם מספיק הקריטריון האינטואיטיבי 'חסרי תוכן תיאורי'? כפי שנראה עכשיו, כינויים רומזים דומים למעשה לצ'שים מלאים: הם כפופים לתנאי ג' ולא לתנאי ב'. כלומר, לפחות מבחינת ההגבלות התחביריות על תפוצתם האנאפורית, כינויים רומזים אינם מסווגים עם כינוי גוף אלא עם ביטויים רפרנציאליים מלאים.

כבר ראינו בהקדמה שכינויים רומזים הם ביטויים דאיקטיים, וככאלה לא יופיעו עם מקדים שהוא צ'ש מלא, או רפרנציאלית עצמאי. עדיין, כינוי רומז יכול להיות זהה רפרנציאלית לכינוי גוף, כפי שרואים ב-(16). כלומר, אין מניעה שכינוי רומז, כביטוי דאיקטי, יופיע עם אינדקס זהה לצ'ש אחר, כל עוד זהו כינוי גוף ותנאי ב' אינו מופר:

- (16) א. [רק אמא של זאת₁ / ההיא₁]₂ אוהבת אותה₁
ב. זאת₁ / ההיא₁, חושבת שהיא₁ תצביע לשרון

הדוגמאות ב-(16) דומות לאלו שכבר ראינו ב-(9) וב-(10א), רק שכאן הצבנו כינוי רומז במקום צ'ש מלא רגיל. גם כאן, אנאפורה היא תקנית, ב-(16א) כי הכינוי הרומז מוכל בתוך רכיב הנושא, וב-(16ב) בגלל

⁵ ראו חומסקי (1981) ליתר הרחבה וניסוח מדויק יותר.

שהכינוי הרומו נמצא מחוץ לאותה פסוקית המכילה את כינוי הגוף. עדיין, תנאי ב' אינו מספיק, כפי שמראות הדוגמאות הבאות. שינוי הסדר בין הכינוי הרומו וכינוי הגוף מוביל לאי-תקינות, למרות שאין בדוגמאות אלו הפרה של תנאי ב':

- (17) א. היא₁ אוהבת את זאת₁ / את ההיא₁,
ב. היא₁ אוהבת את [אמא של זאת₁ / ההיא₁],
ג. היא₁ חושבת שזאת₁ / ההיא₁ תגיע בזמן

מדוגמאות אלו עולה שכינויים רומזים כפופים לתנאי ג'. הגדלת המרחק התחבירי על-ידי שיעבוד הכינוי הרומו בתוך המשפט המשועבד אינה פותחת את האפשרות לאנאפורה, בדיוק כפי שראינו במשפטים דומים עם צ'שים מלאים:

- (18) א. היא₁ אוהבת את דינה₁,
ב. היא₁ אוהבת את [אמא של דינה₁],
ג. היא₁ חושבת שדינה₁ תגיע בזמן

ובדיוק כפי שראינו בדוגמאות ב-(13), הבעיה ב-(17) אינה קדימותו של כינוי הגוף, אלא המעמד ההיררכי שלו ביחס לכינוי הרומו. כשכינוי הגוף משועבד בתוך משפט זיקה, הקשר האנאפורי מתאפשר:

- (19) א. [רק אנשים שמכירים אותה, טוב] אוהבים את זאת₁ / את ההיא₁,
ב. [אפילו הבחור שדיבר איתה, אתמול] בטוח שזאת₁ / ההיא₁ תנצח

דוגמאות (16), (17) ו-(19) מראות, אם כן, שקיימות הגבלות תחביריות על התפוצה האנאפורית של כינויים רומזים, ושכינויים רומזים מוגבלים, כמו צ'שים מלאים, על-ידי תנאי ג': יחס אנאפורי עם צ'ש אחר נמנע כל עוד אותו צ'ש עומד ביחס של שליטת-רכיב כלפי הכינוי הרומו. עצם קיומה של ההגבלה התחבירית אינו מפתיע, שהרי כל שאר סוגי הצ'שים כפופים להגבלות תחביריות; היה הרבה יותר מפתיע לגלות מערכת דקדוקית בה רק כינויים רומזים פטורים מהגבלות תחביריות. מה שמפתיע יותר הוא שבדומה לצ'שים מלאים, התפוצה האנאפורית של כינויים רומזים נקבעת על-ידי תנאי ג', למרות הדמיון החיצוני לכינויי גוף רגילים. דפוס זה מצביע על הצורך בהגדרה מדויקת של כינויי גוף, ואבחנה חדה יותר בינם לבין צ'שים מלאים.⁶ עכשיו שהגדרנו את תרומת התחביר לתפוצה האנאפורית של כינויים רומזים, נפנה לדיון באופי הדאיקטי שלהם, ובייצוג הדקדוקי של דאיקטיס הכרחי.

2. כינויים רומזים חזות אינדקסיקאלית

2.1 ההגבלה הדאיקטית

עד כה ראינו שאנאפורה עם כינויים רומזים, כמו כל צ'ש אחר, כפופה להגבלות תחביריות. אך שלא כמו כינויי גוף רגילים וצ'שים מלאים, ההגבלות התחביריות אינן מסבירות את מלוא תפוצתם האנאפורית. כפי שכבר הזכרנו במבוא, כינויים רומזים חייבים להתפרש על-פי ההקשר הפיזי של אירוע הדיבור. הם לא יופיעו עם מקדים לשוני שהוא צ'ש מלא, אלא רק עם כינוי גוף רגיל, מצב שבו כינוי הגוף הרגיל אינו 'מקדים' של הכינוי הרומו. קשר אנאפורי עם צ'ש מלא, רפרנציאלית עצמאי, אינו תקין:

- (20) א. *דינה₁ חושבת [שזאת₁ תנצח]
ב. *זאת₁ חושבת [שדינה₁ תנצח]

אי אפשר לפרש, ב-(20), את 'דינה' ואת הכינוי הרומו כמתייחסים לאותו אדם, והקשר האנאפורי בין הכינוי הרומו והצ'ש המלא חסום. אך דוגמאות אלו אינן מדגימות באופן מכריע את האופי הדאיקטי ההכרחי של הכינוי הרומו, שכן הן מוסברות גם על-ידי תנאי ג': ב-(20א) הכינוי הרומו מפר את תנאי ג', ואילו ב-(20ב) תנאי ג' מופר על-ידי 'דינה', בגלל שליטת-הרכיב מעמדת הנושא במשפט העיקרי. יש להראות, לכן, שההגבלה על קשר אנאפורי בין כינויים רומזים וצ'שים מלאים רחבה יותר ממה שתנאי ג'

⁶ ראו אוטייה וריד (1997) למסקנה דומה עבור *ce* הצרפתי, ודשיין ווילשקו (2001) למסקנות דומות על בסיס סיליש וגרמנית. לדיון מפורט בשאלת הקריטריונים העצמאיים לסיווגו של צ'ש ככינוי גוף או כצ'ש מלא ראו סישל (2001).

לבדו מנבא. כלומר, שגם כשאין הפרה פונטציאלית של התנאי, עדיין נמנעת האפשרות לאנאפורה. בדוגמאות הבאות, למשל, אין הפרה פונטציאלית של תנאי ג', ובכל זאת לא תיתכן אנאפורה בין הכינוי הרומז והצ'ש המלא. ב-(21) הצ'ש המלא 'רינה' משועבד בתוך משפט הזיקה, כך שהכינוי הרומז אינו מפר את תנאי ג', והמשפט אינו תקין כשהאינדקסים של שני הביטויים זהה. החלפת הכינוי הרומז בכינוי גוף רגיל, כב-(22) מובילה לתקינות, כצפוי:

- (21) א. [ן רק האנשים שמכירים את רינה, טוב] אוהבים את זאת, / את ההיא,
 ב. [ן רק האנשים שמכירים את רינה, טוב] אוהבים אותה,

החלפת הסדר בין הכינוי הרומז והצ'ש המלא, כב-(22א), אינה מועילה, למרות שגם כאן אין הפרה פונטציאלית של תנאי ג'. שוב, החלפת הכינוי הרומז בכינוי גוף רגיל מובילה לתקינות:

- (22) א. [ן רק האנשים שמכירים את זאת, / את ההיא, טוב] אוהבים את רינה,
 ב. [ן רק האנשים שמכירים אותה, טוב] אוהבים את רינה,

(21א) ו(22א) מראים שקשר אנאפורי בין כינוי רומז וצ'ש מלא חסום באופן כללי, מעבר להגבלות התחביריות הצפויות. הגבלה זו רחבה יותר מההגבלה המנוסחת בתנאי ג', והיא פועלת גם מעבר ליחסים התחביריים הרגילים. מה טיבה? על אלו סוגי רכיבים היא חלה, ובאילו תנאים לשוניים? ההגבלה ב-(21א) ו-(22א) אינה מיוחדת לשמות פרטיים בלבד. גם צ'שים תיאוריים כמו 'בעלת הבית' אינם יכולים לקיים קשר אנאפורי עם כינוי רומז, כפי שרואים ב-(23):

- (23) א. [ן רק האנשים שמכירים את בעלת הבית, טוב] אוהבים את זאת, / את ההיא,
 ב. [ן האנשים שמכירים את זאת, / את ההיא, טוב] אוהבים את בעלת הבית,

הגבלה דומה אפשר למצוא בערבית לבנונית ובערבית מרוקאית (און ושוואירי (2000)). כינויי רומז מלא לא יתפרש כזהה רפרנציאלית לשם, גם אם אין הפרה פונטציאלית של תנאי תחבירי. הדוגמא ב-(24א) מערבית לבנונית, וב-(24ב) מערבית מרוקאית:

- (24) a. *l-bent yalli htammit bi-karim₁ 9aalit hayda₁ / haydaak₁ zake
 the-girl that cared in-karim said that that / this smart
 b. *l-9ustad yalli thella f-karim₁ gal belli hada₁ / hadak₁ adi yesqet le-mtiham
 the-teacher that cared in-karim said that this / that will fail in the test

דוגמאות אלו מדאגות שהאפקט התחבירי של תנאי ג' בא לידי ביטוי רק כשמדובר בקשר אנאפורי בין כינוי רומז וכינוי גוף רגיל. זהות רפרנציאלית בין כינוי רומז לצ'ש אחר שהוא עצמאי רפרנציאלית, כמו שם או תיאור מיוחד, מוגבלת באופן כללי יותר, מעבר לתכתיבים התחביריים.⁷ לא רק שההגבלה רחבה יותר ממה שמנבא תנאי ג', נראה שהיא פעילה אף מעבר לגבולות המשפט. פירוש של זהות רפרנציאלית בין כינוי רומז לביטוי רפרנציאלי אחר לא הופך לנגיש יותר כשהם נמצאים במשפטים שונים:

- (25) א. פגשנו אתמול את רינה, היא, / *זאת, / *ההיא, לומדת עכשיו בחיפה.
 ב. פגשנו אתמול [בחורה שהיתה איתי ביסודי], היא, / *זאת, / *ההיא, לומדת עכשיו בחיפה.

אם כך, נראה שההגבלה על קשר אנאפורי בין כינוי רומז לצ'ש רפרנציאלי אחר אינה חלק מהמערכת התחבירית החלה על משפטים, בניגוד לאנאפורה בין כינויים רומזים וכינויי גוף, שהיא אפשרית בתנאים התחביריים המתאימים. נוסף על כינויי גוף רגילים המאפשרים קשר אנאפורי עם כינוי רומז, תיתכן גם אנאפורה עם כינויי גוף רפלקסיביים:

⁷ מצב זה שונה באופן משמעותי ממצבם של שמות-מכנים (אפיטטים בלעז (epithets)) בשפה התאילנדית כפי שמתואר אצל לזניק (1991). אמנם גם שם ההשפעה של תנאי ג' מוגבלת למקדימים שהם כינויי גוף שלישי, אולם במקום החופשיות היחסית שאפיטטים תאילנדיים מעניקים למקדימים שהם שמות, חופשיות הבאה לידי ביטוי בנטרול של תנאי ג', כאן אנו רואים שכינויים רומזים מגבילים שמות, מעל ומעבר לתנאי ג'.

- (26) א. זאת, / ההיא, אוהבת רק את עצמה,
 ב. רק דיונים על עצמה, מעניינים את זאת, / את ההיא,

התמונה היא אם כן כדלקמן: יחס אנאפורי בין כינויים רומזים וכינויי גוף חוזרים ורגילים הוא אפשרי (בכפוף לתנאי התחביר), ואינו אפשרי בין כינוי רומז ושם או תיאור מיוחד, ללא קשר לסדר מילים ולגבולות משפטיים:

- (27) *כינוי רומז שם פרטי כינוי רומז
 *כינוי רומז תיאור כינוי רומז
 כינוי רומז כינוי חוזר כינוי רומז
 כינוי רומז כינוי גוף רגיל כינוי רומז

מה המקור לדפוס המתואר ב-(27)? איטואיטיבית, נראה שהכינויים הרומזים בדוגמאות עד כה מוגבלים לשימוש ופירוש דאיקטיים. קשר אנאפורי בין כינויים רומזים ושמות או תיאורים אינו אפשרי, כיוון שגם אלה עצמאיים מבחינה רפרנציאלית, וקשר אנאפורי בין ביטויים שהם עצמאיים רפרנציאלית חסום על פי הגדרה. לעומת זאת, כינוי רומז יכול לשמש כמקדים בקשר אנאפורי עם כינויי גוף וכינויים חוזרים כיוון שאלה אינם בהכרח עצמאיים רפרנציאלית.

התכונה הנחוצה להסבר הדפוס ב-(27) היא "עצמאות רפרנציאלית הכרחית", מושג שאין לו עדיין ייצוג פורמאלי כללי, מעבר להגבלות המבניות המוכתבות על ידי תנאי ב' וג'. ממה אם כך נגזר דפוס ההגבלות ב-(27), וכיצד יש לעגן את המושג "עצמאות רפרנציאלית הכרחית" בדקדוק?

2.2 ייצוג אינדקסיקאלי

התפוצה האנאפורית של כינויים רומזים מצביעה על הצורך בייצוג פורמאלי של 'עצמאות רפרנציאלית הכרחית' כתכונתם הבסיסית של כינויים רומזים. בכך דומים הכינויים הרומזים לכינויים החוזרים, המאופיינים גם הם באופן כללי, אם כי על-ידי התכונה ההפוכה, 'תלות רפרנציאלית'. תכונת התלות של רפלקסיביים וביטויים אנאפוריים אחרים זכתה לתשומת לב רבה, ולניסוחים פורמאליים שונים בספרות התחבירית.⁸

אולם נראה שקשה לגזור את תכונת העצמאות מהתכונה ההפוכה והמוכרת יותר, 'תלות רפרנציאלית'. ניקח למשל כינויים חוזרים, התלויים תמיד במקדים לשוני. תנאי א', אליו כפופים כינויים חוזרים, מגדיר תנאים מבניים לקשר אנאפורי בין רפלקסיב ומקדים לשוני, וחוסם את הקשר כשתנאים אלו אינם מתקיימים. שוב, כמו בניסוח של תנאי ב', הכלל הוא מבני, בעוד שמה שנחוץ להגדרת התפוצה של כינויים רומזים הוא תנאי המונע תלות רפרנציאלית באופן מוחלט, ולא רק בתנאי תחביר מסויימים. בדומה, העמדה הרואה בתלות הרפרנציאלית של כינויי גוף יחס אמיתי הכפוף לתנאי מוגדר, לא נראית רלוונטית לדפוס ב-(27).⁹ החוק המנוסח אצל אוונס (1980) למשל ("ביטוי יכול להיות תלוי רפרנציאלית בצ"ש אחר אם הביטוי אינו מקדים ואינו שולט באותו צ"ש") מאפשר תלות רפרנציאלית בתנאים מבניים מסויימים וחוסם אותה כשהתנאים אינם מתקיימים, בעוד שמה שנחוץ כהסבר ל-(27) הוא כלל המחייב עצמאות רפרנציאלית באופן מוחלט.¹⁰ באופן כללי יותר, כל סוגי התנאים המבניים לתלות רפרנציאלית לא יצלחו לתיאור התופעה שלפנינו.¹¹

ההגבלה הפועלת ב-(27) חלה על כינויים רומזים באופן מוחלט, וככזו, עליה להיות מנוסחת לא ברמה התחבירית של הדקדוק, אלא במישור האינדקסיקאלי. כזכור, אינדקס מסמן את הזהות הרפרנציאלית של הביטוי אליו הוא מוצמד; צ'שים הנושאים אינדקס זהה יתפרשו כרפרנציאלית זהים. אם כך, העצמאות הרפרנציאלית של כינויים רומזים תיוצג בדקדוק כשוני אינדקסיקאלי הכרחי מכל צ'ש מלא אחר: כינוי רומז לא ישא אינדקס זהה לצ'ש מלא אחר.

⁸ לקשר בין מורפו-תחביר ותלות רפרנציאלית, ולנסיון לגזור תלות ממורפו-תחביר, ראו למשל בורציו (1991), ריינהרט ורוילנד (1995), קיין (2000).

⁹ בניגוד לתפיסה המיוצגת בתנאי ב', הפועל כ'מסנן' המונע זהות בין אינדקסים המיוצרים באופן חופשי.
¹⁰ לטיעון מפורט נגד האפשרות לגזור את (27) מן התלות הרפרנציאלית של רפלקסיביים וכינויי גוף ראו סישל (2001א). דפוס

הפירוש של כינויי גוף במבנים של השמטת VP (= VP ellipsis) מוכחים כי כינוי גוף הנושא אינדקס זהה לכינוי רומז אינו בהכרח תלוי בו רפרנציאלית. כלומר, לא תכונת התלות של רפלקסיביים וכינויי גוף מסבירה את (27).

¹¹ גם השיטה המפותחת אצל ריינהרט (1983), המבחינה בין 'תלות רפרנציאלית' וקו-רפרנס פרמטי אינה מתאימה לתיאור התופעה (ראו דיון בסישל 2001א). במערכת זו 'חוק הקו-רפרנס' מאפשר, בתנאים תחביריים מוגדרים, זהות רפרנציאלית ללא 'תלות' בין כינוי גוף וצ'ש מלא. הבעיה היא שהניסוח בריינהרט אינו יכול להבחין בין כינויי גוף שאינם תלויים רפרנציאלית, לכינויים רומזים, ועקרונות, חוק הקו-רפרנס אמור לחול גם על כינויים רומזים.

הגבלה כזו, פשוטה ככל אשר תיראה, אינה מתיישבת עם התפיסה האינדקסיקאלית המפותחת אצל חומסקי (1981), הרואה באינדקוס רפרנציאלי נוטציה הכפופה לתנאי התחביר בלבד. בשיטה זו, הצמדתו של אינדקס לצ'ש תהיה חופשית לחלוטין והיא אינה נתונה להגבלות, חוץ מהתנאים המבניים המוכרים, המסננים החוצה זוגות של אינדקסים זהים שאינם עומדים בתנאים. תפיסה כזו של מערכת האינדקס מונעת, בעיקרון, הגבלות שאינן בעלות אופי מבני. אי אפשר, לכן, בשיטה זו, להגביל את התפוצה אינדקסיקאלית של כינויים רומזים באופן מוחלט, ואי אפשר להסביר את הדפוס ב-(27). התפיסה האינדקסיקאלית המפותחת בפיאנגו ומיי (1994, 1998) מתאימה יותר לתיאור התופעה בגלל המעמד התיאורטי השונה שהיא מעניקה למערכת האינדקס. אינדקס, על פי שיטה זו, הוא חלק מהדקדוק, והוא מייצג את הזהות של הביטוי הלשוני אליו הוא מוצמד ואת הערך הסמנטי שלו. צ'שים שונים, הנושאים ערך אינדקסיקאלי זהה, יהיו זהים בערך הסמנטי שלהם, מתוקף הדקדוק. פיאנגו ומיי (1994) מניחים שפרשנות של אינדקסים נקבעת על-ידי פונקציה, המצמידה לכל ערך אינדקסיקאלי אינדיבידואל. בסכמה הבאה, אינדקס 1 מורה על האדם 'דינה', ואינדקס 2 מורה על האדם 'דני', שהוא האינדיבידואל אליו מתייחס הצ'ש 'החבר שלה' ב-(29א), ו'דני' ו'הוא' ב-(29ב). כשלשני צ'שים אותו אינדקס, כב-(29), הערך הסמנטי שלהם יהיה זהה, על פי הגדרה:

- (28) 1 <-- דינה
 2 <-- דני
 7 <-- דינה
 23 <-- דני

(29) א. [דינה], דיברה עם [החבר שלה]₂
 ב. [דני]₂ בטוח [ש] [הוא]₂ [ינצח]

לפי פיאנגו ומיי (1994, 1998), צ'שים שונים יוכלו לשאת ערך אינדקסיקאלי זהה – יהיו קו-מאונדקסים- רק כאשר הצ'שים הם תקריות שונות של אותו הביטוי. כלומר, אינדקס מציין את זהותו של הביטוי הלשוני המופשט, והתקריות השונות של הביטוי בשפה ישאו אינקס זהה. זהות סמנטית המיוצגת כן בדקדוק נובעת מזהות בין ביטויים לשוניים. דרישה זו, שבביטויים הנושאים ערך אינדקסיקאלי זהה יהיו תקריות של אותו ביטוי, מציבה תנאי עקרוני על זהות אינדקסיקאלית ועל זהות סמנטית הנתונה על-ידי הדקדוק: צ'שים שונים, שהם תקריות שונות של אותו ביטוי, יוכלו לשאת אינדקס זהה, וצ'שים שאינם תקריות של אותו ביטוי לעולם לא ישאו אינדקס זהה.

האפשרות לקו-אינדקס של צ'שים שונים מוגבלת על-ידי הדקדוק, הקובע אילו צ'שים הם תקריות של אותו ביטוי, ואילו אינם. את הזהות הרפרנציאלית המיוצגת ב-(29) מגדירים פיאנגו ומיי כזהות שנתונה על-ידי הדקדוק. כיחס שהוא חלק מהדקדוק, קו-אינדקס שקוף לדקדוק וכפוף לתנאים הדקדוקיים הרגילים כמו תנאי ב' וג'. שלא כמו בתיאוריית האינדקס החופשי של חומסקי (1981), מערכת זו מציבה תנאים כלליים לזהות בין ביטויים (נוסף על המגבלות המוכרות), וככזו היא מתאימה יותר להסבר הדפוס ב-(27).

בהינתן תנאי כללי על זהות, אפשר עתה להבחין בין הצירופים הטובים והרעים ב-(27): כינויים רומזים ושמות או תיאורים מיוחדים אינם תקריות שונות של אותו ביטוי, ולכן לא יישאו אינדקס זהה. כיוון שלא ישאו אינדקס זהה, זהות סמנטית ביניהם לעולם לא תינתן על-ידי הדקדוק. כינויי גוף רגילים או חוזרים, וכינויים רומזים, לעומת זאת, יכולים להיחשב כתקריות שונות של אותו ביטוי. הם יוכלו לשאת אינדקס זהה, וזהות סמנטית ביניהם עשויה להיקבע על-ידי הדקדוק. דפוס ההגבלות ב-(27) נגזר אם כך מ-(30):

(30) כינויים רומזים וצ'שים מלאים (שמות, תיאורים מיוחדים) אינם תקריות שונות של אותו ביטוי.

כיוון שלא ייחשבו לתקריות של אותו ביטוי, גם לא יישאו אינדקס זהה, וזהות סמנטית ביניהם לא תיקבע על-ידי הדקדוק.

מדוע כינויי גוף רגילים וצ'שים מלאים כן ייחשבו לתקריות שונות של אותו ביטוי, ואילו כינויים רומזים וצ'שים מלאים לא? הנוסח ב-(30) מותיר מקום להסבר, שכן עדיין לא ברור מדוע האיברים בקבוצת ביטויים אחת לא יכולים להיחשב כתקריות של אותו ביטוי, והאיברים בקבוצה אחרת יכולים. פיאנגו ומיי (1998) מנסחים שני תנאים כלליים לזהות בין ביטויים:

- (31) שני רכיבים תחביריים או יותר יהיו תקריות שונות של אותו ביטוי אם ורק אם:
א. התוכן הפונטי שלהם זהה (כולל הבדלים שיטתיים מוכרים לדוברים, כמו "משה" במלרע ובמלעיל, שהם תקריות של אותו ביטוי, אך לא שמות העצם "סחר" ו"שכר").
ב. ביטוי אחד או יותר הוא פרונמינליזציה¹².

כרצוי, התנאים מבדילים בין כינויי גוף וכינויים חוזרים, מצד אחד, ושמות או תיאורים מיוחדים, מצד שני. התנאי הפונטי מסביר מדוע כינוי רומז ושם או תיאור מיוחד לעולם לא ייחשבו כמקרים פרטיים של אותו ביטוי, שכן התוכן הפונטי שלהם שונה. התנאי השני מסביר מדוע כינויי גוף רגילים וחוזרים יכולים להיות זהים לשמות, תיאורים מיוחדים, וכינויים רומזים, שכן אלו מממשים פרונמינליזציות. פרונמינליזציה, אם כן, היא דרך לזהות בין צ'שים שלא על דרך הדמיון הפונטי, וכינויי גוף רגילים וחוזרים ייחשבו לתקריות של כינוי רומז או כל צ'ש מלא אחר בזכות היותם פרונמינליזציות. נובע מכך שכינויים רומזים אינם פרונמינליזציה של צ'ש מלא אחר, ואינם מספקים את התנאי השני. מסקנה זו תואמת את זו שהוסקה בחלק 1, על בסיס התפוצה האנאפורית המבנית שלהם, שם ראינו שכינויים רומזים כפופים לתנאי ג', בשונה מכינויי גוף רגילים הכפופים לתנאי ב'.¹³ התכונה המרכזית של התנאים ב-(31) היא שלא כמו תנאי ב' ו-ג', הם אינם תלויים במבנה תחבירי. עקרונית, שני רכיבים תחביריים עשויים להיות תקריות של אותו ביטוי גם אם אינם מצויים באותו משפט. ולהפך, רכיבים שאינם עומדים בתנאים של (31) לא יוכלו להיות קו-מאונדקסים, גם אם הם מצויים במשפטים שונים, כי יחס הזהות, בניגוד ליחס של תלות רפרנציאלית, אינו מוגבל לרכיב המשפטי, ומשתרע על פני רכיבי שיח. ואכן, כפי שראינו, דפוס ההגבלה חוצה את גבולות המשפט, כבדוגמא (25) המשוחזרת כאן:

- (32) א. פגשנו אתמול את רינה, היא, / *זאת, / *היא, לומדת עכשיו בחיפה.
ב. פגשנו אתמול [בחורה שהיתה איתי ביסודי], היא, / *זאת, / *היא, לומדת עכשיו בחיפה.

כינויים רומזים מראים אם כן, שצריך בדקדוק מנגנון לייצוג יחס של זהות רפרנציאלית שהוא רחב יותר מתלות רפרנציאלית, כי היחס כפוף לתנאים מעבר לאלו הניתנים על-ידי התנאים התחביריים. בגלל התפיסה של זהות אינדקסיקאלית כזהות בין ביטויים, וההגבלות הכלליות שהיא מטילה על זהות אינדקסיקאלית, התיאורייה של פיאנגו ומיי מתאימה לטיפול בכינויים רומזים ובדאיקסיס בכלל, כך שהדפוס ב-(27) מוסבר ברמת המערכת האינדקסיקאלית של הדקדוק. בקטע הבא נבחן הקשרים לשוניים בהם אנאפורה עם כינויים רומזים כן אפשרית, בסתירה לכאורה להכללה ב-(30). אטען שאין למעשה הפרה של (30), כי בכל המקרים מדובר בזהות הנקבעת פרגמטית, ולא בקו-אינדוקס. אראה שהדרך היחידה לזהות בין כינוי רומז וצ'ש מלא היא זו הנקבעת על-ידי עקרונות פרגמטיים, כמו אירוע הדיבור, תכונות שיח, והסכמים בין דוברים. בניגוד למצופה, ישנם הקשרים בהם דווקא אנאפורה פרגמטית, זו שאינה מיוצגת בדקדוק, היא המתאימה ביותר להבעת הכוונות התקשורתיות של דוברים.

3. אנאפורה ללא קו-אינדוקס

ראינו עד כה שכינויים רומזים מוגבלים לשימוש דאיקטי, וייצגנו את ההגבלה ברמה האינדקסיקאלית, כאיסור על נשיאת אינדקס זהה לצ'ש מלא אחר. אם כך, מה באשר למשפט הזהות ב-(33ב), הנאמר, למשל, כתשובה על השאלה ב-(33א)? מעצם תפקודו כמשפט זהות, בו האדם עליו מצביעים בעזרת הביטוי 'זאת' היא 'גברת לוי', אין ברירה אלא לפרש את 'זאת' כזהה רפרנציאלית ל'גברת לוי':¹⁴

- (33) א. מי כאן גברת לוי?
ב. גברת לוי היא זאת

כל דובר עברית יעיד כי 'זאת' ב-(33ב) חייב להתפרש כזהה ל'גברת לוי', שהרי זה בדיוק מה שהמשפט טוען. אך כיצד ייתכן שהכינוי הרומז והצ'ש המלא יתייחסו לאותו אדם, אם כינויים רומזים וצ'שים

¹² 'פרונמינליזציה', על פי המילון של רודריגז-שוורצואלד וסקולוב (1992), היא הפיכת צירוף שמני או פסוקית לכינוי גוף. כאן במאמר, ההתייחסות היא רק למקרים של הפיכת צירוף שמני לכינוי.

¹³ נראה, אם כך, שמעמד פרונמינלי דורש הגדרה הדוקה יותר מזו הנשענת על 'תוכן תיאורי' בלבד. לשאלה כיצד לשלול מכינויים רומזים את האפשרות לפרונמינליזציה במובן של (31ב) ראו הניתוח אצל סישל (2001).

¹⁴ ולחילופין 'זאת היא גברת לוי'. נתעלם כאן ממשפטי זהות מהסוג 'זאת גברת לוי', בהם קיימת אפשרות לניתוח של 'זאת' כאוגד, ואת המשפט כחסר נושא.

מלאים אינם נושאים אינדקס זהה? על פניו, נראה ש-(33) סותר את טענתנו כי כינויים רומזים לעולם לא ישאו ערך אינדקסיקאלי זהה לצי'ש מלא אחר. אילולא קיומן של דוגמאות נוספות בהן הכינוי הרומז חייב או עשוי להתפרש כפרנציאלית זהה לצי'ש מלא אחר, יכולנו לטעון שזהות היא תופעה המיוחדת למשפטי זהות. אך נראה שהעניין כללי הרבה יותר, וגם במשפטים שאין להם מבנה זהות יש אפשרות, בתנאים פרמטיים מסויימים, לפרשנות זהה. דמיינו למשל נשף תחפושות, בו המשתתפים מחופשים מכף רגל ועד ראש. אנו מחפשים את דינה. אחד הנוכחים מזהה את דינה באמצעות הטבעת שהיא עונדת. הוא מצביע על אחת המחופשות ואומר:

(34) הטבעת שזאת עונדת שייכת לדינה

(34) מתפקד, בהקשר הזה, כמשפט זהו. המשפט מזהה עבור שאר הנוכחים את עונדת הטבעת כדינה, על סמך ההנחה הכללית שאנשים עונדים בדרך כלל את הטבעות של עצמם, גם כשהם מחופשים. בהקשר כזה 'זאת' יתפרש כזהה ל'דינה'; זו הרי מטרת המבע, לזהות כדינה את האדם עליו מצביעים באמצעות 'זאת'. כלומר, הצלחת המבע בזהו הפומבי של דינה תלויה למעשה בזהות האפשרית בין 'זאת' ל'דינה'. בדוגמא זו, שלא כמו ב-(33), הזהות בין הכינוי הרומז והצי'ש המלא אינה הכרחית, והיא תלוית הקשר. עדיין, עצם אפשרותה מפתיע אם האינדקס של כינוי רומז תמיד אמור להיות שונה מהאינדקס של צי'ש מלא אחר. מסתבר אם כן ששימוש אנאפורי בכינויים רומזים אינו חסום באופן מוחלט, ושקיימים הקשרים סמנטיים ופרמטיים המאפשרים או מחייבים פרשנות זהה. נראה עכשיו ש-(33) ו-(34) אינן סותרות את הטענה המרכזית שכינוי רומז וצי'ש מלא ישאו תמיד אינדקס שונה, ושההכללה זוכה למעשה לתימוכין חזקים דווקא מהמקרים המוגבלים בהן זהות היא כן אפשרית. אטען שבמקרים של אנאפורה בין כינוי רומז לצי'ש מלא, לפרשנות הזהה אין למעשה ייצוג דקדוקי, בדיוק כפי שדורשת ההכללה ב-(30), ובהתאם לטענה הכללית שכינוי רומז יהיה תמיד אינדקסיקאלי שונה מצי'ש מלא אחר. כפי שאראה, שימוש אנאפורי בכינוי רומז אינו מיוצג בדקדוק, וישען תמיד על גורמים חוץ-דקדוקיים כמו אירוע דיבור, תכונות שיח, או הסכמים בין דוברים. הייצוג הדקדוקי המלא של (33) ו-(34) הוא כפי שרואים ב-(35). אנאפורה היא אפשרית כאן למרות השוני האינדקסיקאלי:

(35) א. [גברת לוי], היא [זאת]₂
ב. הטבעת ש-[זאת]₃ עונדת שייכת ל[דינה]₅

כאשר מטרת המשפט ב-(35) היא לזהות את דינה, אנאפורה עם כינוי רומז לא רק שהיא אפשרית, אלא היא למעשה עדיפה על שימוש בכינוי גוף רגיל. החלפת הכינוי הרומז בכינוי גוף רגיל, העשוי לשאת אינדקס זהה, הופכת את המשפט מאירוע דיבור שמטרתו זהו לטענה פשוטה על דינה:

(36) הטבעת ש-[היא]₅ עונדת שייכת ל[דינה]₅

ללא הטעמה חזקה על כינוי הגוף, (36) פשוט טוען שדינה, כמו הרבה אנשים אחרים, עונדת את הטבעת של עצמה.¹⁵ כלומר, לא רק שקיימת אפשרות לאנאפורה ללא קו-אינדוקס, אלא שבתנאי שיח מסויימים, ובהינתן מטרת תקשורתיות ממשיות של דוברים, שימוש כזה הוא אפילו רצוי. כיצד זה אפשרי? מדוע, ובאילו תנאים, אפשר לפרש צי'שים הנושאים אינדקסים שונים כזהים סמנטית? ממה נובע היתרון התקשורתי בבחירת ייצוג כמו (ב35) לביטוי של זהות? באילו תנאים יעדיף דובר להשתמש בייצוג דקדוקי הגודר שוני אינדקסיקאלי, על פני ייצוג דקדוקי המאפשר זהות? כדי לענות על השאלה הראשונה נחזור לתיאורייה האינדקסיקאלית המוצגת בפיאנגו ומיי(1994, 1998). במערכת זו, כפי שראינו, רכיבים קו-מאונדקסים יהיו בהכרח זהים בערך הסמנטי שלהם. כלומר, קו-אינדוקס מייצג יחס של זהות הניתן על-ידי הדקדוק (התנאים ב-(31)). אך ההיפך אינו הכרחי: רכיבים שאינם קו-מאונדקסים אינם בהכרח שונים. שוני אינדקסיקאלי אינו מייצג שוני סמנטי הכרחי. שוני אינדקסיקאלי עשוי לייצג שוני סמנטי, ועשוי גם לייצג מצב של זהות סמנטית, כשהזהות אינה נקבעת או מתווכת על-ידי הדקדוק. במקרה של שוני אינדקסיקאלי, זהות סמנטית תהיה תלויה תמיד בגורמים חוץ-דקדוקיים ובמצב העניינים בעולם. בנסיבות המתאימות, הפונקציה המצמידה אינדיבידואלים לאינדקסים עשויה להיות כזו שאותו אינדיבידואל יופיע תחת אינדקסים שונים, כמו למשל בפונקציה המתוארת ב-(37). פונקציה כזו מתארת מצב עניינים בעולם בו ל'דינה' ו'היא' ב-(38) יש ערך סמנטי זהה, כיוון שגם אינדקס 1 וגם אינדקס 43 מתפרשים כאותו אדם, דינה:

¹⁵ סביר להניח כי כינויי גוף מוטעמים, המוגבלים לשימוש דאיכטי כמו כינויים רומזים (ראו קרדינלטי ושטארק 1999), חייבים גם הם לשאת אינדקס שונה מכל צי'ש מלא אחר.

- (37) 1 ← דינה
- 2 ← דינה
- 36 ← מינה
- 43 ← דינה

(38) דינה, חושבת שהיא⁴³ תצביע לשרון

אנאפורה ללא קו-אינדוקס, כמו ב-(38), מתקיימת במקרים בהם ערך רפרנציאלי זהה אינו חלק מהמשמעות הלשונית של הביטויים הכלולים במשפט. ובהתאם, היחס אינו כפוף לתנאים דקדוקיים כמו תנאי ב' או ג', תנאים החלים על צ'שים הנושאים אינדקסים זהים. כלומר, קיימים שני מסלולים לפירוש אנאפורי: אחד, הנתון על-ידי הדקדוק, ומוגבל על-ידי חוקי הדקדוק, ואחד שנשען על גורמים חוץ-דקדוקיים, אינו מיוצג דקדוקית, ואינו כפוף לחוקי הדקדוק.

כשקשר אנאפורי חסום על-ידי הדקדוק הוא תמיד ייוצג כמו ב-(38). שוני אינדקסיקאלי הוא הייצוג היחיד הפתוח בפני כינויים רומזים אנאפוריים, כיוון שאלה ישאו תמיד אינדקס שונה מצ'ש מלא. אך גם כינויי גוף וצ'שים רגילים עשויים לקיים קשר אנאפורי שאינו מתווך דקדוקית, כפי שקורה ב-(38). במקרים של הפרה פוטנציאלית של אחד מחוקי הדקדוק, קשר אנאפורי ללא קו-אינדוקס אף יהיה הכרחי. כך למשל בדוגמא (39), בו דובר ב' מבקש לזהות את 'לוקחת המעיל' כבעלת המעיל, כלומר דינה. בגלל ש'היא' עומד ביחס של שליטת-רכיב כלפי 'דינה', הייצוג ב-(39א) מפר את תנאי ג', ואינו דקדוקי. הייצוג כשוני אינדקסיקאלי, כב-(39ב), הוא לכן האפשרות היחידה:

- (39) דובר א': זאת היתה דינה שם?
 א. דובר ב': *נראה לי, היא, הרי לקחה את המעיל של דינה₁.
 ב. דובר ב': נראה לי, היא, הרי לקחה את המעיל של דינה₂.

בהקשר כזה, בו דובר ב' מבקש לזהות את דינה על פי המעיל שלקחה, 'היא' ו'דינה' יכולים להתפרש כזהים, למרות תנאי ג'. הדיון של פיינגו ומיי (1994) בדוגמא מחדד את העניין: המבע ב-(39ב) מבצע פעולה של זהו דווקא בגלל שזהות במקרה כזה אינה מיוצגת, ונשענת בהכרח על גורמים חוץ-דקדוקיים, מכוח הפרה הפוטנציאלית של תנאי ג'. ההנחה שאנשים לוקחים בדרך כלל את מעיליהם שלהם מאפשרת לדובר א' להקיש שהיא = דינה, הנחה והיקש עליהם מסתמך דובר ב' כשהוא בוחר להשתמש ב-(39ב) למטרת זהו לא מחייב. חשוב להדגיש שהמקור לזהות הסמנטית בין 'היא' ו-'דינה' הוא ידע על נוהגי העולם: בעולם חלופי בו אנשים בדרך-כלל לוקחים מעילים של אנשים אחרים המסקנה המתקבלת היתה הפוכה, שזאת לא היתה יכולה להיות דינה. כך או כך, השימושיות של (39) כמבע מזהה תלויה באיסור על מבנה קו-מאונדקס, הדורש זהו דרך ידע משותף. האלטרנטיבה בה השם אינו נשלט-רכיב על-ידי כינוי הגוף, ושאינה מפרה תנאי דקדוקי (דינה₁ לקחה את המעיל שלה₁), לא תשרת את אותה מטרה. כיוון שכאן זהות תהיה קדם מונחת, היא מנועה מלהיות מה שהנמען מתבקש להקיש.

גם במשפטי זהות, הזהות הרפרנציאלית שבין הביטויים אינה חלק מהמשמעות הלשונית של הביטויים לכשעצמם, אלא חלק מהטענה הנטענת במשפט. במשפט כמו 'דינה היא גברת לוי' הזהות הסמנטית ניתנת על-ידי הפרדיקציה, המזהה ביניהם. אם היו הביטויים אינדקסיקאליים זהים, הטענה היתה טאוטולוגית וריקה, ומשפטי זהות לא היו יכולים להיות אינפורמטיביים, לעולם (כמו ש'דינה היא דינה' אינו אינפורמטיבי). כלומר, שוני אינדקסיקאלי במשפטי זהות הוא הכרחי להסברת התוכן האינפורמטיבי של טענת הזהות. ואכן, תנאי ג' כופה שוני אינדקסיקאלי, שכן לו נשאו הצ'שים המלאים ב-(40) אינדקס זהה, כב-(40א), היו מפרים את תנאי ג', והמשפט לא היה תקין:

- (40) א. *דינה₁ היא גברת לוי₁
 ב. דינה₁ היא גברת לוי₂
 ג. 1 <- דינה לוי
 2 <- דינה לוי

המעמד הדקדוקי והתרומה האינפורמטיבית של משפטי זהות תומכים בטענה של פיאנגו ומיי ששוני אינדקסיקאלי אינו מבטל את האפשרות לזהות סמנטית. יתרה מזו, זהות סמנטית שאינה מתווכת דקדוקית היא חיונית להבנת הקשר שבין המבנה הדקדוקי של משפט לתפקיד אותו הוא ממלא בתקשורת ממשית בין דוברים.

השוני האינדקסיקאלי ההכרחי בדוגמאות (39) ו-(40) נובע מנסיבות מבניות, מכוח הפרה הפוטנציאלית של תנאי ג'. אנאפורה עם כינוי רומז תיוצג תמיד כשוני אינדקסיקאלי, שכן כינויים רומזים וצ'שים מלאים ישאו אינדקס שונה בהכרח, ללא קשר ליחסים המבניים ביניהם. כיוון שאנאפורה

כזו אינה מיוצגת בדקדוק, מבנה הפונקציה האינדקסיקאלית התואמת יהיה תמיד כב- (ג40), בו אינדקסים שונים מורים על אותו אינדיבידואל. נצפה לכן ששימוש אנאפורי בכינוי רומז יהיה יחסית מוגבל, ותלוי ביכולת הדוברים להסיק, על פי גורמים חוץ-דקדוקיים, שמבנה הפונקציה הוא אכן כב- (ג40). החלקים הבאים דנים בדוגמאות מייצגות של שימוש אנאפורי בכינויים רומזים. יחד, הם מצביעים על חשיבותם של גורמים פרגמטיים בקביעת הקשר האנאפורי, כמו סוג אירוע הדיבור, תכונות השיח, והסכמים בין דוברים. בהקשרים אלו, היתרון התקשורתי שבשימוש בכינוי רומז אנאפורי נובע מעצם הגבלתם לאנאפורה הנקבעת פרגמטית. אם אכן מטרתנו היא לקשר בין הייצוג הדקדוקי של משפט, לשימושו בהקשרי שיח שונים, אין ברירה אלא להבחין בין אנאפורה המיוצגת דקדוקית לזו שאינה מיוצגת בדקדוק.

4 אנאפורה עם כינויים רומזים

4.1 משפטי זהות ואירועי דיבור

נחזור תחילה למשפט הזהות ב-(41). כמו בדוגמא (40), הייצוג הדקדוקי יהיה של שוני אינדקסיקאלי, כי ציפים מלאים וכינויים רומזים ישאו תמיד אינדקס שונה:

- (41) א. גברת לוי, היא זאת₂
ב. 1 <-- גברת לוי
2 <-- גברת לוי

השוני האינדקסיקאלי ב-(41א) תואם את משמעות המשפט: הזהות הרפרנציאלית בין 'גברת לוי' ו-'זאת' אינה חלק מהמשמעות הלשונית של ביטויים אלה בפני עצמם. היא נובעת מהפרדיקציה, שהיא טענת זהות בין האינדיבידואל עליו מורים בעזרת 'זאת' והאינדיבידואל העונה לשם 'גברת לוי'. כלומר, הבסיס למבנה הפונקציה האינדקסיקאלית ב-(41ב) הוא טיעון הזהות עצמו. טענתנו שכינויים רומזים נושאים תמיד אינדקס שונה מצ'ש מלא אחר, גם כשהם מורים על אותו אינדיבידואל, מסבירה את האינפורמטיביות של (41א), שכן לו נשאו הביטויים אינדקס זהה, היתה טענת הזהות טאוטולוגית וריקה, בדיוק כמו ב-(40).

הדוגמא הבאה מראה את השימושיות של כינוי רומז אנאפורי בהינתן ההקשר של אירוע הדיבור והמטרות התקשורתיות הממשיות של דוברים. בהקשר של נשף התחפושות (ראו דוגמא (ב35)), כל אחד מהמשפטים ב-(42) עשוי לשמש לזהויה של דינה, דרך הטבעת שהיא עונדת, המוכרת לאחד הנוכחים. הוא מצביע על אחת המחופשות, ואומר:

- (42) א. הטבעת שזאת, עונדת שייכת לדינה₂
ב. זאת, עונדת את הטבעת של דינה₂
ג. 1 <-- דינה
2 <-- דינה

שימוש באחד המבעים ב-(42) יהיה יעיל ביותר, במיוחד אם הדובר מעדיף שלא להתחייב לזהויה, אם בגלל שאינו בטוח, ואם בגלל שהוא מבקש להישמע מליצי, לרמז על זהות מבלי לצאת מהמשחק. בשני המקרים היסק הזהות תתבסס על ההנחה, המשותפת לנמענים, שאנשים בדרך כלל עונדים את הטבעות של עצמם, גם כשהם מתחפשים. מהנחה זו נובע שאם האדם עליו מורים באמצעות 'זאת' עונדת את הטבעת של דינה, אז אותו אדם חייב להיות דינה. בעולם חלופי בו אנשים עונדים תמיד טבעות של אחרים, המסקנה המתבקשת היתה ש'זאת' אינה דינה. כך או כך, המשפט מתפקד כמשפט זהויה, וההנחה שאנשים אכן עונדים את טבעותיהם שלהם היא הבסיס לפונקציה האינדקסיקאלית ב-(42ג). לא זאת בלבד ששימוש אנאפורי בכינוי רומז הוא אפשרי בהקשר של זהויה, הוא גם עשוי לשרת את מטרת הזהויה טוב יותר מכינוי גוף רגיל. הבחירה בכינוי רומז מאפשרת לדובר לזהות את דינה מבלי לצאת מהמשחק, דווקא בגלל שאנאפורה אינה חלק מהמשמעות הלשונית של (42). שמוש בכינוי גוף רגיל, לעומת זאת, לא ישרת מטרת זהויה כלל. החלפה של הכינוי הרומז ב-(42) בכינוי גוף רגיל ייתן את (43):

- (43) א. הטבעת שהיא, עונדת שייכת לדינה,
ב. הטבעת שדינה, עונדת שייכת לה,

ב-(43), לעומת (42), הביטויים יכולים להיות קו-מאונקסים ללא הפרה של אף תנאי דקדוקי. בדיוק מסיבה זו, שזהות מיוצגת בדקדוק ומונחת לכן על ידי הדוברים, המשפטים לא יימלאו מטרת זהויה. הם

פשוט טוענים שדינה, כמו רבים אחרים, עונדת את הטבעת שלה. ללא האבחנה בין זהות הנתונה פרגמטית, וזהות המתוכתת על-ידי הדקדוק, קשה היה להסביר את פעולת הזהוי שמבוצעת על-ידי (42) ואת ההבדל התקשורתי שבין (42) ל-(43).¹⁶ הקטעים הבאים בוחנים הקשרים פרגמטיים נוספים המאפשרים שימוש אנאפורי בכינויים רומזים.

4.2 תכונות שיח

הדוגמא האחרונה הציגה העדפה לשימוש אנאפורי הנקבעת על פי סוג ארוע הדיבור. גם תכונות השיח משפיעות על אפשרות הבחירה בכינוי רומז להבעת יחס אנאפורי, כפי שמראה הניגוד בין מבנה ייחוד (=Dislocation, באנגלית) למבנה מיקוד (=Topicalization, באנגלית) בדוגמאות הבאות.¹⁷ סך כל ההקשרים בהם כינויים רומזים אנאפוריים הם אפשריים מחזקים את הטענה שאנאפורה נשענת תמיד על גורמים חוץ-דקדוקיים.

כזכור, הגדלת המרחק בין כינוי רומז לצ'ש מלא אחר לאו דווקא מקלה על פרשנות זהה. בדוגמא (32), למשל, הצ'ש המלא והכינוי הרומז מצויים במשפטים שונים, ועדיין חסומה הפרשנות האנאפורית. כלומר, אם מרחק מוגדר תחבירית, כמספר הרכיבים או הפסוקיות המפרידים בין הצ'שים, אין לו חשיבות. גם בדוגמא (44), כינוי רומז המצוי במרחק של שלוש פסוקיות שעבוד מ'דינה' לא יכול להתפרש בקלות כ'דינה', בניגוד לכינוי גוף רגיל, ב-(44):

- (44) א. האנשים שמכירים את דינה, טוב אוהבים אותה, למרות שהיא₂ / זאת₂ לא מחזירה טלפונים.
ב. האנשים שמכירים את דינה, טוב אוהבים אותה, למרות שהיא, לא מחזירה טלפונים.

לעומת זאת, כשהכינוי הרומז מופיע בעמדת ייחוד, בתחילת המשפט או בסופו, פרשנות זהה ל'דינה' מתקבלת בקלות יחסית. הדוגמאות ב-(45) הם משפטי המשך אפשריים לשיח הנפתח בדוגמא (44), ופרשנות אנאפורית בין הכינוי הרומז ב-(45) ל'דינה', במשפט הקודם, הופכת לאפשרית:

- (45) א. ... זאת₂ / ההיא₂, סולחים לה₂ תמיד
ב. ... סולחים לה₂ תמיד, לזאת₂ / להיא₂ (זאת/היא = דינה)

מדוע ההופעה של הכינוי הרומז בעמדת ייחוד פותחת את האפשרות לאנאפורה? אין מדובר בטענת זהות, או במשפט שמטרתו לזהות, ועדיין שימוש אנאפורי בכינוי רומז הוא אפשרי. נראה שלא רק סוג אירוע הדיבור ומשמעות הפרדיקציה משפיעים על האפשרות לאנאפורה עם כינוי רומז, אלא גם תכונות השיח, ומרחק שיחי, כפי שמראות דוגמאות הייחוד ב-(45).

השימוש האנאפורי ב-(45) נובע מהתכונות של משפט הייחוד, ולא מהמרחק התחבירי לכשעצמו, שכן משפטי המשך אחרים ל-(44), בהם הכינוי הרומז נשאר בעמדתו הנייטרלית (ב-(46) או מצוי בעמדת מיקוד, ללא כינוי גוף מוסב (=resumptive pronoun, באנגלית), כב-(46), אינם מאפשרים באותה קלות פירוש זהה ל'דינה' ב-(44). במקרים אלה האפשרות לאנאפורה נגישה הרבה פחות, בדומה ל-(44):

- (46) א. ... סולחים לזאת₂ תמיד
ב. ... לזאת₂ סולחים תמיד

השוני בין (45) ל-(46), ובמיוחד בין (45) ו-(46), מראה שלא מרחק תחבירי לכשעצמו, ולא הימצאותו של הכינוי הרומז בעמדה מיוחדת בתחילת המשפט, הם הגורמים המכריעים, אלא שיש תכונה המיוחדת לייחוד, בניגוד למיקוד, שמקלה על אנאפורה. אחד התפקידים השיחיים של ייחוד הוא להציג נושא דיון חדש (קנין (1977), אוקס ודורנטי (1979), זיו (1994)). ב-(45) נושא הדיון אכן משתנה, מהאנשים

¹⁶ הניגוד בין (42) ו-(43) הוא בעייתי במיוחד עבור התיאוריה אצל ריינהרט (1983), המבחינה בין זהות הנופלת תחת שליטת-רכיב, המיוצגת בדקדוק, לקו-רפרנס פרגמטי, שאינו מיוצג. זאת משום שקו-רפרנס ייקבע פרגמטית בכל מקרה שאין בו שליטת-רכיב, גם ב-(42) וגם ב-(43), והתרומה של כינוי רומז וכינוי גוף רגיל צפויה להיות זהה לחלוטין.

¹⁷ מבני ייחוד ומיקוד מאופיינים ברכיב המצוי בקצה המשפט. ההבדל התחבירי הבסיסי ביניהם הוא שבמבנה מיקוד הרכיב מצוי בתחילת המשפט, ובמבנה ייחוד הרכיב יופיע בתחילת המשפט או בסופו, כשכינוי גוף מוסב מופיע בעמדה בה הרכיב היה ממוקם במשפט נייטרלי, כפי שמראות הדוגמאות הבאות, מיקוד ב-'א', וייחוד ב-'ו-ג':

- א. עם דני כבר דיברתי היום
ב. עם דני, כבר דיברתי איתו היום
ג. כבר דיברתי איתו היום, עם דני

שמכירים את דינה יוחסם הסובלני כלפיה, ב-(44), לדינה עצמה ב-(45), למרות שהרכיב המתייחס לדינה (הכינוי הרומז) אינו הנושא התחבירי של המשפט. במילים אחרות, עמדת הייחוד של הכינוי הרומז ב-(45) חופפת למעבר לנושא דיון חדש, האדם אליו מתייחס 'זאת' או 'היא'. לא כך במשפטי ההמשך שב-(46), בהם נושא הדיון נשאר כשהיה, האנשים המכירים את דינה. אם, כפי שסביר להניח, רכיבי שיח מוגדרים על-פי נושאי דיון, הרי שהכינויים הרומזים במשפטי הייחוד שב-(45) נמצאים בתוך רכיב שיח אחר מהרכיב השיחי בו מופיע הצ'ס המלא 'דינה' ב-(44). אם כן, שימוש אנאפורי בכינוי רומז רגיש למרחק המוגדר שיחית, על פי נושאו. יחס אנאפורי בין כינוי רומז לצ'ס מלא יהיה אפשרי אם השניים נמצאים ברכיבי שיח שונים.

מדוע מרחק שיחי מאפשר שימוש אנאפורי בכינוי רומז? פיאנגו ומיי (1994) מניחים שזהות בין ביטויים תופסת לאורך רכיב השיח. שני ביטויים יכולים לשאת אינדקס זהה אם הם נמצאים באותו שיח, גם אם במשפטים שונים. בניסוח פורמאלי יותר, פונקציית ההקשר המצמידה אינדיבידואלים לאינדקסים משתרעת על פני רכיב שיח. אם רכיב שיחי מוגדר על-פי נושא הדיון, יוצא ששני צ'סים המופיעים תחת נושאי שיח שונים לעולם לא יהיו תקריות שונות של אותו ביטוי, ולכן לעולם לא יהיו קו-מאונקסים. הדקדוק קובע, אם כן, שאף צ'ס ב-(45) לא יהיה קו-מאונקס עם אף צ'ס ב-(44). בגלל ההגבלה הכללית של זהות לרכיב שיחי, אין בשימוש האנאפורי בכינוי הרומז הפרה פוטנציאלית של תנאי הזהות. ערך פרציאלי זהה ל'דינה' ב-(44) ולכינוי הרומז ב-(45) לכן נגיש יחסית, ולמעשה אינו שונה משימוש אנאפורי בכינוי גוף רגיל.

השוני בין מבנה ייחוד למבנה מיקוד מראה שוב שכשיחם אנאפורי בין כינוי רומז לביטוי פרנציאלי אחר הוא אפשרי, הוא תלוי בגורמים חוץ-דקדוקיים המאפשרים זהות בהיעדר קו-אינדוקס. כמו ארוע הדיבור, גם תכונות השיח והמעבר לנושא דיון חדש מקלים על פירוש אנאפורי של ביטויים הנושאים אינדקס שונה, שכן במצב כזה אין הפרה פוטנציאלית של תנאי הזהות.

4.3 אסטרטגיות שימוש

גם ריבוי של מקדימים פוטנציאליים מקל על האפשרות לשימוש אנאפורי בכינוי רומז (אריאל 1990), ריינהרט (1995). בשתי הדוגמאות שב-(47), המשפט המחובר הראשון כולל שני צ'סים המתאימים במין ובמספר לתכונות הכינוי הרומז המצוי במשפט המחובר השני.¹⁸ נשווה את הפירוש האנאפורי של הכינוי הרומז ב-(47) עם הפירוש האנאפורי של כינוי הגוף הרגיל במבנה מקביל, ב-(48):

- (47) א. בוש, נפגש אתמול עם שרון₂ וזה₃ לא זז מילימטר
 ב. [רק ישראלית אחת], מצביעה [רק עבור מועמדת אחת]₂ וזאת₃ פעילה בענייני שיכון
- (48) א. בוש, נפגש אתמול עם שרון₂ והוא_{1/2} לא זז מילימטר
 ב. [רק ישראלית אחת], מצביעה [רק עבור מועמדת אחת]₂ והיא_{1/2} פעילה בענייני שיכון

בעוד שכינוי גוף רגיל ב-(48) יכול להתייחס לכל אחד מהמקדימים האפשריים, לבוש או לשרון ב-(48א), ולמצביעה או למועמדת ב-(48ב), הפירוש המועדף של הכינוי הרומז יתייחס למושא הישיר, לשרון ולמועמדת. המשפטים ב-(47) מדגימים לכן הקשר נוסף של שימוש אנאפורי בכינוי רומז. בגלל האיסור על קו-אינדוקס של כינוי רומז עם שם או תיאור, גם שימושים אלו מייצגים מקרים של זהות סמנטית שאינה מיוצגת בדקדוק. מקרה זה שונה מהאחרים שדנו בהם עד עתה, שכן ההבדל בין (47) ל-(48) אינו מייצג הבדל באירוע הדיבור, וגם לא שינוי בנושא הדיון. אך בדומה למקרים אלו, גם ב-(47) האפשרות לאנאפוריה נובעת משיקולים פרגמטיים, ברוח הניתוחים של אריאל (1990) וריינהרט (1995), והפעם מהסכם בין דוברים להשתמש בכינוי רומז אנאפורי למטרת דיס-אמביגואציה בהינתן מספר מקדימים אפשריים.

אריאל (1990) טוענת שלכינויים רומזים יש שימוש אנאפורי, ושהפונקציה האנאפורית שלהם היא להתייחס לצ'סים המתאפיינים בנגישות בינונית (=intermediate accessibility), כמו, למשל, המושאים הישירים 'שרון' ו'רק מועמדת אחת' בדוגמא (47). הבסיס לתיאוריית האנאפוריה המפותחת אצל אריאל הוא קוגניטיבי, והוא מתייחס למידת הנגישות הקוגניטיבית של האינדיבידואלים השונים המאוזכרים במהלכו של שיח מתמשך. במקביל, הצ'סים האנאפוריים מאופיינים במידת הנגישות שהם דורשים מהאינדיבידואל אליו הם מתייחסים: כינוי גוף רגילים יתייחסו לאינדיבידואלים מדרגת נגישות גבוהה, כינויים רומזים לאינדיבידואלים מדרגת נגישות בינונית, תיאורים מיועדים לאינדיבידואלים מדרגת נגישות נמוכה יותר, וכו'. המושג 'נגישות', אם כן, מתייחס למרחק הקוגניטיבי של אינדיבידואלים מהמשתתפים בשיח, בנקודת השיח בה מופיע הביטוי האנאפורי. בנקודה נתונה בשיח, אינדיבידואלים, שהוזכרו בו או שלא הוזכרו, עשויים להיות ממידת נגישות גבוהה, בינונית או נמוכה, יחסית לביטוי האנאפורי.

¹⁸ תודה רבה לאלדו סבי על הסבת תשומת לבי למקרים אלו, ולטניה ריינהרט על דוגמא (47ב).

נגישות מוגדרת אצל אריאל (1990) על-פי שילוב של מרחק תחבירי ונושא שיחי (=topichood). אינדיבידואלים שאוזכרו על-ידי צ'שים הקרובים לביטוי האנאפורי יהיו נגישים אליו יותר מאלה שאוזכרו על-ידי צ'שים מרוחקים יותר, אך אינדיבידואל שאוזכר על-ידי צ'ש שהוא גם נושא השיח יהיה נגיש יותר מצ'ש קרוב יותר שאינו נושא השיח. כיוון שהיחוד של כינויים רומזים בכך שהם מתייחסים לאינדיבידואלים בעלי נגישות בינונית, הם יתייחסו לאינדיבידואלים המאוזכרים על-ידי המושא ב-(47), שהם בעלי נגישות נמוכה יותר מהנושא, למרות הקרבה לכינוי הרומז. כינוי גוף רגיל, לעומת זאת, יכול להתייחס לאותו אינדיבידואל אליו מתייחס הנושא, אך גם לאינדיבידואל אליו מתייחס המושא, מתוקף חוקי הדקדוק. לכן, דובר המבקש להתייחס במשפט המחובר השני באופן חד-משמעי לאינדיבידואל אליו מתייחס ה'מועמדת', ואינו רוצה לחזור על הביטוי השלם, יבחר להשתמש בכינוי הרומז, הכלי האנאפורי המתאים ביותר.

הניתוח של אריאל מסביר טוב את השימוש האנאפורי בכינוי רומז בדוגמאות עם ריבוי מקדימים פוטנציאליים. יחד עם זאת, ההגדרה המוצעת לכינויים רומזים, כצ'שים המתייחסים לאינדיבידואלים בעלי נגישות בינונית, היא בעייתית. היא מסבירה אמנם את הפירוש האנאפורי האפשרי בהקשר כמו (47), אך היא צרה מכדי לתפקד כהסבר כללי, בהינתן המקרים הקודמים שנבחנו, במשפטי זהות, אירועי דיבור מסויימים, וגבולות השיח. הבעיה היא שההגדרה הפונקציונאלית המוצעת אצל אריאל מעלה את הציפייה לכך ששימוש אנאפורי יתאפשר אך ורק בהימצא מקדים פוטנציאלי אחר, 'בוש' ב-(47א) ו-'רק ישראלית אחת' ב-(47ב), שבהשוואה אליו יוכל האינדיבידואל אליו מתייחס הכינוי הרומז להיחשב כנגיש פחות, כבעל נגישות בינונית בניגוד לגבוהה. כלומר, מושג 'הנגישות' הוא יחסי, על פי הגדרה. לכן, אם יחס הנגישות היא התכונה המגדירה של כינויים רומזים, הקובעת את תפוצתם האנאפורית המלאה, היינו מצפים לכך ששימושים אנאפוריים יוגבלו למשפטים עם יותר ממקדים פוטנציאלי אחד. אך השימושים האנאפוריים המגוונים שנדונו מעלה, במשפטי זהו ובמבני ייחוד, מראים שתכונתם חייבת להיות כללית הרבה יותר. כפי שנטען עד כה, שימוש אנאפורי הוא אפשרי בתנאי שהוא נובע מגורמים חוץ-דקדוקיים. במקרה זה הוא נובע, כפי שנראה עכשיו, מאסטרטגיית שימוש והסכם בין דוברים להשתמש בכינוי הרומז למניעת דו-משמעות (ריינהרט, 1995). הניסוח המוצע אצל ריינהרט (1995) לניתוח של אנאפורה בהקשר של ריבוי מקדימים מתיישב טוב יותר עם ההגדרה הכללית של כינויים רומזים במונחים של שוני אינדקסיקאלי. ריינהרט (1995) מאפיינת את השימושים האנאפוריים ב-(47) כאסטרטגיית ממשק (Interface strategy) שמטרתה למנוע דו-משמעות. בעוד ששימוש בכינוי גוף רגיל (בלתי מוטעם) ב-(48) יגרור דו-משמעות, כי הוא עשוי להתייחס או לנושא או למושא, השימוש בכינוי רומז מגביל את משמעות הנושא במשפט המחובר השני לצ'ש המתייחס לאינדיבידואל הנגיש פחות. בניסוח כזה הניתוח מתיישב היטב עם ההגדרה של כינויים רומזים המוצעת כאן. ניסוח במונחים של שימוש, ולא כהגבלה על פירושים אפשריים כמו אצל אריאל (1990), תומך למעשה בטענה הכללית שזהות בין כינוי רומז לצ'ש מלא אחר אינו מתווך או מיוצג בדקדוק, וייקבע תמיד פרגמטית. במקרה זה פירוש אנאפורי מתאפשר הודות להסכם בין דוברים להשתמש בכינוי רומז אנאפורי למניעת דו-משמעות פוטנציאלית. במונחים של התיאוריה האינדקסיקאלית, אין איסור עקרוני על פירוש של הכינוי הרומז כזה לנושא במשפט המחובר הראשון – הפונקציה הסמנטית אינה מנועה מלהצמיד את אותו אינדיבידואל לאינדקס של צ'ש הנושא ולאינדקס של הכינוי הרומז. כלומר, אינטרפרטציות אינן נמנעות. אך בהימצא כמה מקדימים פוטנציאליים, הסכמה בין דוברים להשתמש בכינויים רומזים כבעלי ערך רפרנציאלי הזהה לזה של קבוצת המושאים תבטיח זהות בין הכינוי הרומז למושא, כרצוי.

מדובר, אם כן, בהסכם בין דוברים שמבטיח זהות סמנטית בין כינוי רומז לביטוי רפרנציאלי אחר, דוגמא נוספת לאנאפורה המתאפשרת הודות לגורמים חוץ-דקדוקיים. נראה אכן בלתי סביר שהשימוש האנאפורי ב-(47) נובע מן הדקדוק, או מתכונה דקדוקית כלשהי של כינויים רומזים. התכונה המכריעה היא פשוט שאינם כינויי גוף רגילים: כינויים רומזים טובים למניעת דו-משמעות דווקא בגלל מה שאינם, שכן כינוי גוף רגיל בהקשר כזה היה דו-משמעי מתוקף הדקדוק. לסיכום, בחנו ארבע דוגמאות לשימוש אנאפורי בהיעדר אינדקס משותף. בכלום זהות סמנטית בין כינוי רומז לצ'ש מלא נקבעת פרגמטית, אם כי באופנים שונים. במשפט הזהות, הפרדיקציה מעניקה ערך זהה לאינדקסים השונים; בדוגמא של נשף התחפושות, הפרדיקציה קובעת זהות באופן עקיף, דרך היקש מהנחה משותפת לדוברים; בדוגמת הייחוד, שליטת הדוברים בגבולות שיחיים ובחשיבותם למבנה האינדקסיקאלי מאפשרת זהות; ובהינתן ריבוי מקדימים פוטנציאליים, הסכם בין דוברים מבטיח ערך סמנטי זהה.

דוגמאות אלו ודאי אינן ממצות את האפשרויות האנאפוריות הפתוחות בפני כינויים רומזים, אך הן מצביעות על דפוס ברור: שימושים אנאפוריים בכינויים רומזים מתאפשרים הודות לתנאים פרגמטיים, או חוץ-דקדוקיים, ביניהם אירועי דיבור, תכונות השיח, והסכם אסטרטגי בין דוברים. האבחנה בין זהות המיוצגת בדקדוק, וזו שאינה מיוצגת או מתווכת על-ידי הדקדוק היא חיונית, שכן בלעדיה קשה יהיה להסביר אנאפורה עם כינוי רומז, ואת ההבדלים המשמעותיים בין אנאפורה עם כינוי רומז ועם כינוי גוף רגיל.

התפוצה האנאפורית של כינויים רומזים מראה שקיים הבדל אמפירי בין אופנים שונים לקביעת זהות רפרנציאלית, בין זהות הנתונה על-ידי הדקדוק וזהות התלויה בגורמים חוץ-דקדוקיים. שלא כמו כינויי גוף רגילים, העשויים לשאת אינדקס זהה לצי'ש מלא אחר, רק המסלול השני פתוח בפני כינויים רומזים, הגבלה המסבירה את תפוצתם האנאפורית המצומצמת יחסית. באופן כללי יותר, אנאפורה עם כינויי גוף רגילים מיוצגת בדקדוק ומוגבלת על-ידי חוקי הדקדוק, ואנאפורה עם כינויים רומזים מוגבלת על-ידי עקרונות פרגמטיים.

בנוסף ליתרונות האמפיריים שנדונו כבר בהרחבה, להכללה הפרגמטית ולייצוג האינדקסיקאלי שלה יש השלכות עקרוניות לגבי התיאוריה החדשה המפותחת אצל חומסקי (1993), אשר רבים מצפים לראות בה שיפור על התיאוריה הקלאסית שנדונה כאן. התיאוריה החדשה מנסחת את תנאי א', ב' ו-ג' כתנאים על פרשנות ישירה, ומוותרת לחלוטין על ייצוג אינדקסיקאלי, ויתור שנחשב ליתרון על הניסוח הקלאסי המתייחס לאינדקסים. אך בשלילת הייצוג הדקדוקי של זהות, התיאוריה החדשה מנטרלת למעשה את האפשרות להבחין בין זהות רפרנציאלית המיוצגת ומתווכת על-ידי הדקדוק, וזהות שאינה נתונה דקדוקית ושמסתבסת על גורמים פרגמטיים. במערכת זו ההגבלה של כינויים רומזים לזהות פרגמטית לא יכולה לקבל ניסוח, וקשה מאוד יהיה להסביר את הקשר בין מבנה המשפט ואירועי דיבור שהגבלה זו מסבירה. נראה לכן שאם ברצוננו להסביר לא רק את המעמד הדקדוקי של משפטים, אלא גם, ובמיוחד, את הקשר בין מבנה המשפט לתפקיד אותו הוא עשוי למלא בתקשורת ממשית בין דוברים, אין ברירה אלא לשמר, ברמה זו או אחרת, את מה שאינדקסים מייצגים בתיאוריה הקלאסית של חומסקי (1981).

ביבליוגרפיה

וודריגז-שווארצואלד, אורה ומיכאל סוקולוב. תשנ"ב. מילון למונחי בלשנות ודקדוק. אבן יהודה: רכס.

- Aoun, J. & L. Choueiri (2000) Epithets. NLLT 18.
- Ariel, M. (1990) Accessing Noun Phrase Antecedents. Cambridge: Cambridge University Press.
- Authier, J.M. & L. Reed (1997) On Some Split Binding Paradigms. NLLT 15: 429-63.
- Burzio, L. (1991) The Morphological Basis of Anaphora. Journal of Linguistics 27: 81-105.
- Cardinaletti, A. & M. Starke (1999). The Typology of Structural Deficiency. In H. Van Reimsdijk (ed.) Clitics in the Languages of Europe. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Chomsky, N. (1981) Lectures on Government and Binding. Dordrecht: Foris.
- Chomsky, N. (1993) A Minimalist Program for Linguistic Theory. In K. Hale & S. Keyser (eds.) The View from Building 20 Cambridge, MA: MIT Press.
- Dechaine, R.M. & M. Wiltschko (2001) Decomposing Pronouns. Linguistic Inquiry
- Duranti, A. & E. Ochs (1979) Left Dislocation in Italian Conversation. In T. Givon (ed.) Syntax and Semantics Vol 12. NY Academic Press.
- Evans, G. (1980) Pronouns. Linguistic Inquiry 11: 337-362.
- Fiengo, R. & R. May (1994) Indices and Identity Cambridge, MA: MIT Press.
- Fiengo, R. & R. May (1998) Names and Expressions. The Journal of Philosophy XCV 8.
- Kayne, R. (1994) The Antisymmetry of Syntax Cambridge, MA: MIT Press.
- Kayne, R. (2000) Person Morphemes and Reflexives. Parameters and Universals Oxford: Oxford University Press.
- Lasnik, H. (1991) On the Necessity of Binding Conditions. In R. Freidin (ed.) Principles and Parameters in Comparative Grammar. Cambridge, MA: MIT Press.
- Reinhart, T. (1983) Anaphora and Semantic Interpretation Chicago: University of Chicago Press.
- Reinhart, T. (1995) Interface Strategies. Utrecht, OTS Working Papers in Linguistics.
- Reuland, E. & T. Reinhart (1995) Pronouns, Anaphors, and Case. In Haider, H., S. Olsen, & S. Vikner (eds.) Studies in Comparative Germanic Syntax 241-268. Dordrecht: Kluwer.
- Sichel, I. (2001a) Studies in Pronouns and Features. CUNY Phd. Thesis.
- Sichel, I. (2001b) Demonstrative Anaphora and Indexical Representation. Talk presented at

NELS 32. CUNY and NYU, New York.

Ziv, Y. (1994) Right and Left-Dislocations: Discourse functions and anaphora. Journal of Pragmatics 22.